

Ковальчук В.А. Формування творчого освітньо-виховного середовища у контексті вимог до особистості вчителя-інноватора // Теоретичні і методичні засади розвитку і самовдосконалення особистості педагога-новатора в контексті модернізації нової української школи: зб. наук.-метод. праць / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид. Євенок О.О., 2017. – 260 с. – С.43-47

УДК 371.21 (37.013)

В. А. Ковальчук

доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

va_kovalchuk@ukr.net

orcid.org/0000-0002-1231-8708

Формування творчого освітньо-виховного середовища у контексті вимог до особистості вчителя-інноватора

Ключові слова: освітньо-виховна система, творче освітньо-виховне середовище, професійна стратегія вчителя.

Анотація: У статті розглянуто проблему сутності та характеристики творчого освітньо-виховного середовища загальноосвітнього закладу. Проаналізовано особливості виділення його структурних компонентів. На основі аналізу наукових розробок обґрунтовано педагогічні умови та вимоги до створення творчого освітньо-виховного середовища школи; розкрито роль професійної стратегії вчителя.

Постановка проблеми. Сучасний стан функціонування загальноосвітніх закладів характеризується активним пошуком нових стратегій розвитку, які б якнайкраще задовольняли потреби і вимоги сучасного суспільства щодо формування особистості молодого покоління. Одним із напрямків вирішення педагога вбачають розробку творчого, розвивального освітньо-виховного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання цієї проблеми. Дослідженням проблеми освітньо-виховного середовища займаються Л. Буєва, Н. Гонтаровська, Ю. Мануйлов, Л. Новикова, К. Приходченко, Н. Селиванова, Є. Степанов, В. Ясвин та ін. Ці дослідження здійснюються в контексті аналізу різних аспектів проблеми становлення, функціонування та розвитку освітньо-виховної системи школи.

Мета статті. Розкрити сутнісну характеристику творчого освітньо-виховного середовища, особливості його створення та значення професійної стратегії вчителя для успішного функціонування в сучасних умовах загальноосвітньої школи.

Виклад основного матеріалу. У суспільстві немає явищ, котрі виникають і розвиваються поза загальним взаємозв’язком і взаємодією соціальних явищ, тобто індетермінованих. Виділення соціально-педагогічних чинників (явищ та процесів, які зумовлюють зміни в системі освіти та виховання) ґрунтується на такому зв’язку соціальних об’єктів, за якого одні з них (причини) породжують у конкретних умовах інші соціальні об’єкти або їх властивості (наслідки). Так, наприклад, складна економічна ситуація, злиднений стан культури та освіти породжують масове відмовлення від ідеалів, які не виправдали себе (та й від будь-яких ідеалів загалом), поширення вульгарності та бездуховності, небезпеку ідейної порожнечі. Формування особистості відбувається у процесі взаємодії особистості з суспільством, точніше, з тією його частиною, до якої особистість включена прямо чи опосередковано. Слід відзначити, що соціальне середовище впливає на формування особистості лише тоді, коли особистість сама в результаті активного ставлення до соціального середовища здатна вибрати його для себе орієнтиром власної життєдіяльності. Однак, не засвоївши умов середовища, не ствердивши себе в ньому, неможливо активно впливати на нього. Водночас, засвоєння соціального досвіду неможливе без індивідуальної активності самої людини в різних сферах діяльності.

Поняття «середовище» визначено в загальному його значенні як сукупність умов різного характеру (природних та створених суб'єктами), в яких розгортається конструктивна взаємодія суб'єктів та явищ соціокультурної дійсності. Н. Гонтаровська визначає освітнє середовище як важливий і суттєвий елемент соціуму, цілеспрямовано організовану, керовану, багатофункціональну, відкриту педагогічну систему, в межах якої учень загальноосвітньої школи усвідомлює себе як соціально розвинену цілісність [3].

Виступаючи як єдність філософських категорій сутності та явища, освітньо-виховне середовище характеризується впливом на особистість системи чинників, котрі є посередниками в процесі детермінації особистості суспільством. Зокрема, такими чинниками є книги, газети, радіо, телебачення, ЗМІ, встановлені суспільством закони, правила, традиції, вимоги й оцінки моралі, естетики, які виступають як система постійно діючих і випадкових, опосередкованих чинників.

Визначаючи особливе значення впливу середовища на виховання особистості, видатний польський педагог Януш Корчак виділив і охарактеризував різні види середовища. У праці «Як любити дитину» серед основних він виокремив середовище догматизму, ідейне середовище, середовище задоволення життям і середовище успіху й кар'єри [4].

Розглядаючи середовище як структурний об'єкт, що характеризує певний вид освітньо-виховної системи школи, можна виділити такі його характеристики:

- складність (кількість складових, що впливають на функціонування організації та інтенсивність взаємодії між ними);
- динамічність (кількість змін середовища в одиницю часу та подібністю змін);
- невизначеність середовища (кількість інформації про компоненти та зміни в середовищі, її якість та визначеність).

Виділення складових сприяє більш глибокому їх вивченню та розробці необхідних педагогічних технологій розв'язання складних проблем розвитку особистості й шкільного колективу в цілому. Спрямованість педагогічної діяльності на розв'язання цих завдань повинна носити творчий характер. У загальному освітньо-виховне середовище розвивається як цілісна система і містить у собі такі компоненти:

- просторово-семантичний: предметна організація життєвого простору школярів (дизайн інтер'єру школи, класних кімнат, символи школи, настінна інформація тощо);
- змістовно-методичний: концепції навчання, виховання, навчальні програми, плани, підручники, посібники, методичні рекомендації та ін.;
- комунікативно-організаційний: стиль спілкування, просторова і соціальна щільність середовища, організаційні форми і методи навчально-виховного процесу (урок, дидактична гра, екскурсія, учнівські дослідницькі співтовариства, органи шкільного самоврядування та ін.).

Творче освітньо-виховне середовище є відносно цілісною частиною реальної взаємодії педагогів, батьків, учнів, соціуму, яка виражає спільний творчий пошук шляхів нівелювання дії негативних чинників розвитку школяра, оптимізації його зростання як носія кращого духовного досвіду людства. Основними завданнями при цьому є надання допомоги учню набутти життєво необхідних знань та вмінь: приймати рішення, застосовувати нові сучасні інформаційні технології, бути мобільним, здатним успішно адаптуватися до складних постійно змінюваних умов реального світу.

Дослідження проблеми створення освітньо-виховного середовища школи на основі розроблених методологічних позицій минулого і сучасності дає можливість вивчати його особливості, варіативність, функціонування в різних соціальних інститутах, які займаються навчанням і вихованням; досліджувати загальне, властиве всім освітньо-виховним системам, і одиничне – властиве конкретній освітньо-виховній системі навчального закладу.

Значним доробком у вивченні творчого освітньо-виховного середовища є наукове дослідження К. Приходченко [5]. Виділені нею параметри творчого освітньо-виховного середовища школи дозволяють всесторонньо й ґрунтовно проводити аналіз і характеристику різних існуючих моделей. Вона виділила такі: принцип колективного характеротворення; позитивна емоційна насиченість; толерантність та безцінність, рольова нерегламентованість, децентрованість, наявність креативних зв'язків; спрямованість на перебування в процесі (тут і тепер); проблемність та образно-інформаційна збагаченість; метакогнітивність; критичність; інтегративна діяльність; груповий характер використання [5, с.125]. Аналіз основних положень з досліджуваної проблеми дає підстави стверджувати, що в реалізації поставлених завдань з створення освітньо-виховного середовища значну роль відіграє професійна стратегія вчителів. Адже значною мірою ефективність цього процесу залежить від особистісного способу педагога в досягненні цілей.

Термін «стратегія» в довідкових виданнях визначається як спосіб дій, лінія поведінки кого-небудь; спосіб досягнення цілі; загальний план певної діяльності, який охоплює тривалий період [2, с. 1202]. К. Абульханова-Славська визначає життєву стратегію особистості як інтегральну характеристику, що виражається у здатності поєднувати свої індивідуальні особливості, свої статусні, вікові можливості, власні домагання з вимогами суспільства, оточуючих [1, с. 35]. Зрозуміло, що кожній людині властиве своє бачення світу і своє бачення професійної діяльності. Індивід привласнює загальну картину професійної діяльності й трансформує її в свій особистий образ світу. За визначенням Т. Прохоренко [66, с. 56], стратегія є інтегративною характеристикою життєвого шляху, це спосіб усвідомленого планування і конструювання особою власного життя шляхом поетапного формування її майбутнього. Відповідно, особистісна професійна стратегія – це цільове програмування власної професійної діяльності і її реалізація. Багато авторів (К. Абульханова-Славська, Н. Наумова, Т. Прохоренко та ін.)

застосовують термін „професійна стратегія” у підході до розуміння шляху професійної самореалізації, що включає індивідуальні способи та методи професійної діяльності, власний стиль, образ життя, життєвий темп і т.п. Розвиваючи погляди науковців, ми вважаємо, що особистісна професійна стратегія має включати компоненти, без яких неможлива її розробка і тим більше реалізація. До таких важливих – основоположних – компонентів відносимо: відповідну *освіту*, яка у нормативно-правовому аспекті уможлиблює виконання професійних обов’язків, *професійну компетентність*, тобто необхідний рівень сформованості знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій та світоглядних принципів, необхідних для успішної професійної діяльності; особистісну *рольову модель* виконання вчителем своїх функцій і обов’язків, яка формується на основі аксіологічної складової особистості й відображає її власне індивідуальне бачення, яким повинен бути вчитель; і прогнозоване бажане місце роботи, де хотів би працювати майбутній студент, тобто образ конкретного навчального закладу. Виділена структура не є завершеною, і можливе її доповнення у межах подальшого вивчення. Важливо відмітити, що виділені компоненти характеризуються параметрами варіативності. Тобто, можна виділити інваріантні (умовно не змінні, але які можуть доповнюватися). Це – відповідна освіта і необхідний рівень професійної компетентності. Ці компоненти є обов’язковими, які у процесі реалізації стратегії розвиваються й удосконалюються. Варіативними можна вважати особистісну рольову модель і місце роботи.

Аналіз науково-педагогічних досліджень сучасних учених з проблем вивчення особливостей професійної підготовки майбутніх учителів, факторів впливу на вибір професії та власний педагогічний досвід дає підстави стверджувати, що на формування професійної стратегії майбутнього вчителя впливає багато факторів зовнішніх (образ улюбленого вчителя, престижність професії, умови навчання у вузі, особливості конкретного навчального закладу, в якому навчався, вплив мікросередовища та ін.) і внутрішніх

(індивідуально-психологічні особливості, самооцінка, рівень домагань, успішність у навчанні та ін.). Вплив зазначених чинників носить або підсилювальну, або обмежувальну дію на формування і реалізацію професійної стратегії майбутнього вчителя. У процесі професійної підготовки до майбутньої діяльності їх вплив корегується, змінюється у результаті цілеспрямованої спеціально організованої, професійно орієнтованої взаємодії викладачів із студентами – майбутніми фахівцями.

Для кращого уявлення про передумови формування професійної стратегії вчителя подано схематично на рис. 1.

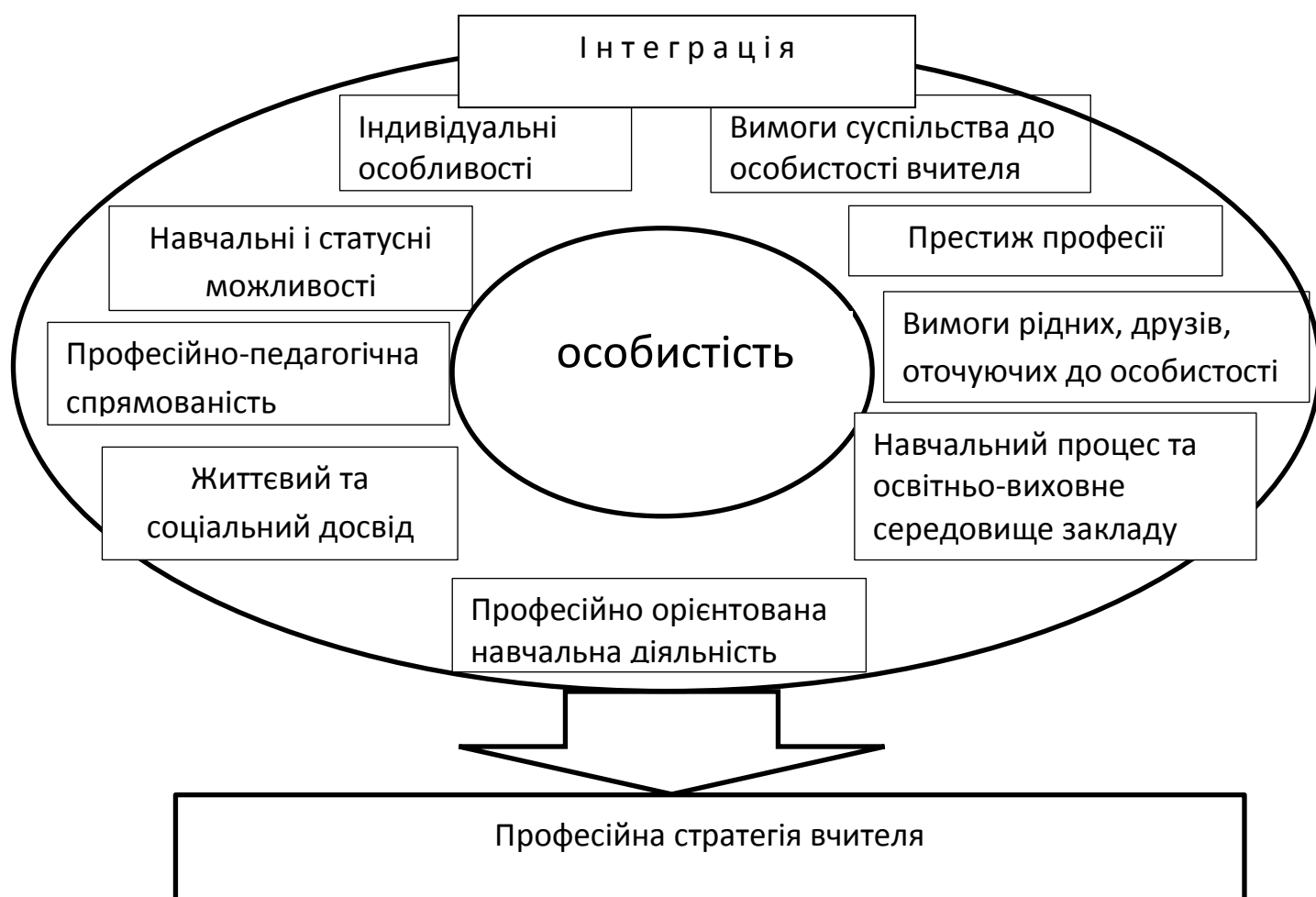

Рис. 1. Передумови формування професійної стратегії вчителя

Отже, на основі вищезазначеного виділимо необхідні умови створення творчого освітньо-виховного середовища загальноосвітнього закладу. Розвиваючи погляди Н. Гонтаровської, К. Приходченко, визначимо необхідну

сукупність педагогічних умов створення творчого освітньо-виховного середовища, а саме:

- забезпечення сформованості професійної компетентності педагогів до створення освітньо-виховного середовища як фактору розвитку особистості школяра;
- посилення суб'єктності школяра у процесі його особистісного розвитку шляхом суб'єкт-суб'єктної взаємодії між педагогом і учнем;
- урахування типової своєрідності освітньо-виховного середовища (навчальне, позаурочне, позашкільне освітнє середовище);
- створення діяльнісно-комунікативного наповнення освітнього середовища та розробка педагогічного супроводу діяльності школярів на основі універсальної моделі;
- визначення цілеспрямованої організації просторово-предметного поля освітнього середовища;
- встановлення закладами освіти соціально-педагогічного партнерства з усіма зацікавленими у вихованні підростаючого покоління фізичними та юридичними особами (інститутами).

Важливо, що пріоритетними завданнями педагогічно керованого творчого освітньо-виховного середовища Н. Гонтаровська визначає такі, які б забезпечували: індивідуальні, притаманні кожній дитині, способи оптимального розвитку її інтересів, здібностей та особистості загалом, її можливостей у саморозвитку (самовизначенні та самоорганізації). Зазначається, що формування загального освітнього простору для організації активної діяльності, життєтворчості кожної дитини необхідно здійснювати на основі конструктивного середовищного підходу (на основі інтеграції різновікових інститутів соціалізації на період навчання).

Встановлено, що цей процес повинен визначатися технологічністю, що передбачає паралельне використання в освітньому середовищі безлічі різноманітних освітніх та виховних технологій з метою реалізації поставленої мети і завдань; розвитком механізмів підтримки духовного, психічного та

фізичного здоров'я дітей; практичною усвідомленістю унікальності дитини, її самодостатності з боку всіх учасників навчально-виховного процесу; доступністю і відповідним рівнем можливості отримання учнями якісної освіти за умов варіативності змісту і форм навчання

Література

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегии жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укл. і голов. ред. В.Т.Бусел]. – К. : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
3. Гонтаровська Н. Б. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості дитини : [монографія] / Н. Б. Гонтаровська. – Дніпропетровськ : Дніпро-VAL, 2010. – 623 с.
4. Корчак Януш. Избранные педагогические произведения / Корчак Януш ; пер. с пол. К. Э. Сенкевич ; сост. и авт. примеч. Е. С. Рубенчик ; под. ред. и с предисл. М. Ф. Шабаевой. – М. : Просвещение, 1966. – 470 с.
5. Приходченко К. І. Педагогічні основи формування творчого середовища в загальноосвітніх навчальних закладах гуманітарного профілю.) : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.07 / Катерина Іллівна Приходченко. – Донецьк, 2008. – 611 с.
6. Прохоренко Т. Г. Стратегії професійної самореалізації молоді в сучасному суспільстві / Т. Г. Прохоренко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2014. – № 2 (21). – С. 222–228.

The formation of creative and educational environment of educational institution in the context of requirements for a teacher-innovator

Keywords: educational system, educational institution, creative and educational environment, professional strategy of a teacher

Annotation: The problem of the nature and characteristics of educational environment in the modern comprehensive secondary schools' educational system. The features of the structural components of educational environment are defined. Based on the analysis of scientific developments, pedagogical conditions and requirements for the establishment of the creative educational environment in schools are substantiated; as well as the role of teacher's professional strategy is revealed.

Формирование творческой образовательно-воспитательной среды в контексте требований к личности учителя-инноватора

Ключевые слова: образовательно-воспитательная система, творческая образовательно-воспитательная среда, профессиональная стратегия учителя.

Аннотация: В статье рассмотрено проблему сущности и характеристики творческой образовательно-воспитательной среды общеобразовательного учреждения. Проанализировано особенности выделения ее структурных компонентов. На основе анализа научных разработок обосновано педагогические условия и требования к созданию творческой образовательно-воспитательной среды школы; раскрыто роль профессиональной стратегии учителя.